

MacKenzie ve Performativite

Koray Çalışkan

koray.caliskan@boun.edu.tr

İki hafta önce Münih'te bir toplantıdaydım. Konu, dünyada henüz çok bilinmeyen bir mesele üzerineydi: İktisat biliminin performativitesi. Şu anda Kopenhag'da piyasalar üzerine bir toplantıdayım. En çok ilgi çeken konu yine performativite. Mesele üzerine çıkmış en kapsamlı kitabı yazan Donald MacKenzie her iki toplantıda da hazır bulundu.

Performativifte zor anlaşılan bir kavram. Türkçesini de bulamadım, ondan İngilizcesini yazdım. İktisat bilimi ve iktisadi süreçler arasındaki ilişkiyi anlatan bu kavram incelikli ampirik çalışmalarla geliştirilmiş. İlk ortaya çıkışı dilbilimde. Sonra Michel Callon, iktisat biliminin iktisadi süreçleri anlamaktan ziyade onları kuran bir yanı olduğunu söylüyor ve bu duruma iktisadın performativitesi diyor.

Ancak bu gözlem kuramsal bir katkı olarak kalıyor. MacKenzie ise ilk kez finans piyasalarında bunun nasıl işlediğini gösteriyor ve iktisat biliminin iktisadi süreçleri performe ettiğini, onları kurmakla kalmayıp, çalıştırdığını kanıtlıyor.

FORMÜLLER

Finans piyasaları 1970'lerde türev piyasalara dayanmıyordu. 2007'ye geldiğimizde tüm türev piyasalara yüklü değerler toplamı 700 trilyon dolara yaklaştı. Bu piyasalar asli emtia piyasalarının 11 katını geçti. Bu korkunç büyümenin arkasında ise minik bir formül var. Opsiyon fiyatlandırmaya yarayan Black-Scholes formülü uzun bir zamana yayılan siyasi ve bilimsel bir çalışmaya dayanıyor. Formül ilk çalışıldığında iktisat biliminin en önemli dergilerinden Journal of Political Economy makaleyi basmıyor. Bir şirketin çıkardığı bülten tarzı bir dergide çıkıyor. Bilim insanlarını ikna edemeyen Black, Scholes ve Merton, kendi kendine büyüyen piyasalardaki aktörleri ikna etmeye koyuluyorlar. Black kendi opsiyon hesap cetvellerini tüccarlara pazarlamaya başlıyor. Bu arada Chicago Ticaret Borsası herkesin elinde bu tabloların olduğunu ve tüccarların iktisadi hesapları gerçekliğe uyguladıklarını görüyor ve bu üçlüyle ilişkiye geçiyor.

PIYASA KURAN İKTİSAT

Formüllerin piyasayı performe etmesi başladıkça iktisat bilimi içinde finansçıların saygınlığı ve etkinliği genişliyor. Formüller diğer piyasalara yayılıyor. Hem normal zamanlarda, hem kriz zamanlarında bu formüller sayesinde değişim ilişkileri kuruluyor. Formüllerin prestiji 1997'de yazarlarına Nobel İktisat Ödülü kazandırıyor.

MacKenzie'nin gösterdiği üzere, iktisadi ilişkiler iktisadi kuramlara uymaya başlıyor. Kuram hayatı disipline ediyor. Ona şekil veriyor. Aktörlerin hareket alanlarını belirliyor. Ve yazarlarını zengin ediyor. Dünya tarihinde en sık ve en çok insan tarafından kullanılan bu iktisadi formüller iktisadi süreçlerin kurucusu oluyor.

Bu tahlillerin önemli sonuçları var. Öncelikle piyasaların yalnızca sosyal ilişkiler tarafından değil, bilimsel müdahalelerle de kurulduğunu anlıyoruz. İkincisi bu performatif formüller normal olmayan bir hayata normallik gömleği giydiriyor. Bu ne demek? Askeri bir birliğin bir köprüden adı adıyla geçerken birden uygun adıma geçmesi demek.

Köprü sağlamısa sorun olmaz. Ama kapitalizm o kadar sağlam değil. Uygun adım yürüyor artık piyasalar. Hiç olmadığı kadar. Bu yüzden krizlerin doğası farklı. Eskiden insanlar köprüden düşerdi, 1929 buydu. Şimdi hepimiz aynı adımı attığımız için köprü çökecek. MacKenzie'nin gösterdiği, yanlışlanması neredeyse mümkün olmayan bir şekilde kanıtladığı argüman bu. Henüz anlayanı da, kabul edeni de az. (Donald MacKenzie. 2006. An Engine, not a Camera: How Financial Models Shape Markets. Cambridge: MIT Press).